

Székely partium

Szerelmes földrajz

A szülőföldjébe szerelmes vándor úgy megy föl a Nagysolymos és Székelyhidegkút határmezsgyéjén álló csúcsra, a Konos-tetőre, ahogy a japánok szent hegyükre, a Fudzsira. A Fogarasi-havasok és a Keleti-Kárpátok közötti dombvidék egyik legmagasabb pontja Konoshegy, itt *körbe fordul e táj*, köröskörül csak zöld tengert látni, semmi mást. Szék-János dülő rétjén nekiiramodnak a hidegkúti kaszálók, futnak fel a lábára délnyugatról, és évszázados bükkfákat döntenek ki a nagysolymosiak a keleti meredélyén, így békésen mindkét falu magáénak vallja a szent hegyet.

A látó ember szeme lassan felbontja a zöld monotoníát, megkülönbözteti a sötétzöld bükkerdőt a kékes cserétől, a faközöld gyertyánt a pillangós természetű juhartól, különválasztja a szálas erdőt az ideges, különönc rezgőnyárfáktól és a kócos ciheresektől, a szurdokok mélységeit az ormok, bércek kakastaréjaitól, kikeresi a tisztásokat, melyeknek szélein *izzik a galagonya*, s a kökény az ősz színeit ígéri.

Oly engedékeny, lágú e tájék.

Látó embernek belső látása van. Olyan ez, mint a zenész abszolút hallása. És itt, Konoshegyen látó ember csak az lehet, aki ezen a földön született, a Székely Partiumban. Orbán Balázs nevezte el a két Küküllő vízválasztóján, szákvölgyek fejében elbújt tucatnyi falut, azokat, amelyeket Isten, házsártos pillanatában, a háta mögé hajigált.

* * *

Megszoktuk az úti kalauzokból, történelmi munkákból, hogy csak akkor érdekes egy vidék, ha sok a várrom, ha ütközetek színhelyét jelzik az emlékművek, ha barlangrajzokat fedeztek föl a régészek, ha ősember csontjaira, hajlékára bukkantak a kutatók.

Itt, a Székely Partiumban gyérek az őskori vagy középkori leletek, annál gazdagabb az évente megújuló csoda, Fauna és Flóra istenasszonyosságok színeváltozása.

* * *

Mindenkor, minden időben volt kilátó, gömbfákból ácsolt torony a Konoshegyen. Tiszta időben felködlenek a Déli-Kárpátok s északkeleti irányból Énlaka templomának fehér tornya. Földereng a Hargita lába, az a vidék, ahol *a Firtos lova hátán, lehajtott fejfel elaludt a Gondviselés*.

Fázik, didereg a vándor a kilátó deszka teraszán, csak erőszakos rándulással képes északnyugatnak fordulni. Mondják, az úrhajósok gyakran képzelik, hogy fáznak. Rekkenő kánikulában is didereg a visszaemlékező. Onnan, abból az irányból jött. Reszkető kézzel ölelte meg Marosvásárhelyen Bem apó, *Oh, mon fils! Oh, mon fils!* – mondta tábor-

Az esszé szövegében József Attila, Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Tamási Áron, Arany János, Petőfi Sándor, Szilágyi Domokos munkáiból *kurzívval* szedett szavak, töredékek, verssorok fordulnak elő.

nokokra nem jellemző ellágyulással. Balavásár, Kelementelke, Erdőszentgyörgy, Gagy, Csekefalva, Székelykeresztúr voltak az állomáshelyek. A Konoshegyet kerülte meg. A Székely Partium északkeleti határvonalát járta, ez a zöld tenger bővülte utolsó előtti napján. Kelementelkén, a Simén-udvarház falán márványtábla őrzi a rövid pihenő emléket: „Áldott legyen e ház, ahol 1849. július 30-án utoljára ebédelt nagy költőnk, Petőfi Sándor.”

A megrendült lélek legyőzi a fénytán törvénye szerint működő szemet, pillanatra kikapcsol az értelem, s őt látja jönni északnyugat felől. Diffúz massa a Balavásári-hegy, arról ereszkedett le a sereg a Kisküküllő pengevékony lapályára, onnan vonult föl Erdőszentgyörgyig. Ott kanyarodtak jobbra. Ő többnyire a Gyalókay Lajos százados szekereén zötyögött, mert nem volt lova.

A Fehéregyházára menő hadi útra léptek rá. A híres szórványemlékünk töredékével asszociál az agy.

Tovább már tehetetlen a nyomkereső tekintet, a Konoshegyről átláthatatlan a Senye, a Lóc erdőrengetege, s csak az ész, az *arany öntudat* kapaszkodhat föl vele együtt Gagykeresztjére, amelyről már a Nagy-küküllő síkságára vezet Szentábrahámon, Csekefalván keresztül az út.

Innen, Csekefalváról származik másik nagy vándorunk, Cs. Szabó László. Ennek a falunak a nevét jelenti a legendás Csé.

Mint a míder a szépasszony derekát, úgy szorítja össze a két Küküllő ezt a területet, itt a legkeskenyebb a földszáv. Tudta ezt Bem generális, ezzel a hadmozdulattal lepte meg az oroszokat, akik Segesváron egészen más irányból várták a támadást.

Nemcsak a Firtos lován aludt el a Gondviselés. Lebaktatott a göthös gebe a fehéregyházi mezőre is. Konoshegyről jól látszanak a szászkézdi erdők, onnan már csak keveset kell gondolatban visszaaraszolni, hogy a Nagy-Küküllő vonalát ki tudjuk következtetni, ott van Székelykeresztúr, Héjjasfalva, Fehéregyháza. Újból és újból kínoz az asszociáció, az ész, az akarat ellenére, idézi a szórványemlék mondattöredékét: *feheruuaru rea meneb hodu utu rea – Fehérvárra menő hadiútra.*

A végzetes útszakasz, a *via crucis*.

Csak a településnév változott. Fehérvár helyett Fehéregyháza.

Szemünk *is fáj az erős nézésben!*

Alig van errefelé tenyérnyi síkság, az Alföldhöz hasonlítható terület, ő mégis szeret-e ezt a földet. Mert szerette a székelyeket. Megérezte bennük a fajtestvért, és ide jött meghalni. Giuseppe Verdinek, aki akkortájt vívta szabadságharcát, amikor ő, a milánóiak szalmával takarták be az utca köveit, hogy a lovak dobogása, kerekek dübörgése ne zavarja a nagy haldoklót.

Neki *a trombita hangja, az ágyúdörej* volt a halálfüga.

Néprajztudósok elmesélték afrikai törzseknek a Hamlet eseménysorát. Azt mondták a bennszülöttek, tökéletesen értik, ez nem történhetett volna másképp.

Ezt állítanak az ő életéről is. A vég csak ez lehetett, semmi más. *Csak a törvény a tiszta beszéd.* Mennyivel szegényebben lennénk, ha nem teljesedik be a törvény!

Székely Partium, kis Partium! Öleld át az ismeretlen sírhelyet!

Vízválasztód, a Konoshegy egyik oldalából a Kis-Küküllőbe futnak a patakok, másik oldalából a Nagy-Küküllőbe. Oda, ahol bejött erre a földre, és oda, ahol – *Hát szemből,*

Halál! – kiáltással nekirontott az orosz dzsidásnak. Tengeráramlatok kerülnek meg így sziklaszirteket. Ő volt itt a tenger, a föltámadott tenger, félkörívben körbejárta a Székely Partiumot, ezáltal ezt a világ végére szakadt területet a történelem és a mondák földjévé avatta.

* * *

Csoda, hogy Orbán Balázs ide eljutott: „Azon vikvok (hegyes völgyes, hápa-hupás vidék), mely Bözöd völgyén alul, a két Küküllő között van, Partium nevet visel, hihetőleg azért, hogy ezen több, Küküllő megyéhez tartozó falu által megszagattott vegyes népség által (sok jobbágyság volt e falukban) lakott rész csak később lőn a Székelyföldre, illetőleg Udvarhelyszékhez csatolva.”

Milyen furcsa, különös tájszó: *vikvok*. Le is fordítja a nagy székely, fordítása Adyra rímel: *hápa-hupás*. Ilyen a vén Szilágyság is. Ősrégi, földtani korokban úgy formálódott itt a domborzat, hogy egy vízválasztó hegygerinc két oldalán két különböző irányba futó vízrendszer alakult ki. És minden patak forrásvidékén, a völgyek fejében, gyöngysorhoz hasonlóan, falvak létesültek. Bizonyára a pestis, a tatár, a török, a labanc elől menekülők voltak az első telepesek.

Orbán Balázs megszemélyesítéssel él, versbe kívánczó szavakkal készít helyrajzot: „Ezen, körülbelül 4 négyszögöl mfl. kiterjedésű, hegyes vidéknek két fővölgyterülete van, melyeken két ellentétes irányban folyó patak törtet le, mert e vidék mind a két Küküllővel jó viszonyban kíván lenni, mindkettőnek egyformán adózik.”

Tökéletes. Az északkeleti oldalon Rava, Csöb, Székelyvécke, Székelyszállás, Magyarzsá kod a zsákfalu-gyöngysor (Bordos, Szentdemeter a háttérben), délnyugaton Kissolymos, Nagysolymos, Hidegkút, Újlak, és vízfolyás irányában, egy kicsit lennebb Románandrásfalva, Székelyszenterzsébet. Ez a Székely Partium.

Orbán Balázs nagy szelleme előtt meghajolva javítom ki tévedését. Kedves szülőfalumat, Székelyhidegkutat, amelyet éppen csak megemlít, a vízválasztó északkeleti oldalára, a Kis-Küküllő régióba helyezi: „A másik Zsá kod pataka. Ez az előbbivel párhuzamosan és ellentétes irányban a Kis-Küküllőbe foly. E mellett van Magyar és Oláh-Zsá kod, Hidegkút, Pipe, Véczeke, Székelyszállás, Csöb, Bordos, s mellette jobbról Rava, balról Szent-Demeter.”

Nem is csoda, hogy a nagy munkába apró tévedések csúsztak. Az erdei utak itt még ma is a patakmedrekkel azonosak, Orbán Balázs korában bizonyára járhatatlanok voltak, s ahova nem tudott behatolni, azokat a részeket adatközlők kijelentéseiből írta le.

Székelyhidegkút bő forrásainkból létrejött patak délkelet irányba, a Nagy-Küküllőbe folyik, s nyelve, néprajzi és tárgyi kultúrája is ide, Székelykeresztúr fiúszékhez köti. Nagysolymosból a mi Vápa-erdőnkbe a kakaskukorékolás is áthallatszik.

De állhatatlan az ember. Nem nyugszik bele a természet alkotta formákba, túrja a földet, fúrja, faragja a sziklát, s az a bámulatos árok, két oldalán töltéssel, amelyet talán a szarmaták ástak, ide is bekanyarog. Olyan, mint a Kínai Nagy Fal. Az egész Székelyföldet átszelő védővonal különböző szakaszainak más-más nevet adott a nép: Hom-árka a háromszéki Réty község határában. Rapsonné útja vagy Tündérek útja Parajdon, Szovátán. Kakasborozda, Ördögborozda a Székely Partiumban. S ahány szakasz, annyi rege, monda róla.

A Kis-Küküllő forrásvidékén azt mesélik (Áprily merített bőven ebből), egy dolyfős várúrnő, Rapsonné kötött szerződést az ördöggel, az kövezett számára sima utat Kolozsvárig. De vára építését már egy bűvös kakasra és egy táltos macskára bízta, innen szár-

mazhat a Kakasborozda név. Óriási rendszer volt ez a titokzatos sánc, hisz Szászmagyarországnál Csörsz-árokknak nevezik, akárcsak a Magyarország kelti részét átszelő szakaszt. S milyen szép a mondai magyarázat! Csörsz, az avarok királya ásatta, hajóúttal kötötte össze a Tiszát a Dunával, hogy ezáltal elnyerje a szép longobárd királylány kezét.

De ez a néprajzosok, történészek dolga. Mikrovilág vizsgálatára vállalkoztam elfogult rajongással, önmagam keresem a tájban: a gyermekkoroamat, emlékeimet, a hazámat. A nagyvilág számára teljesen ismeretlen szülőfalumnak, Székelyhidegkútnak és környékének erdeit, dűlőit, kaptatóit, mesés lapályait járom, a híres védővonal nyomait kutatom. Ugyancsak Orbán Balázstól kell visszaperelnem két legszebb határrészünket, Nagy völgyet és Somosbércet, mert ő, tévedésből, mindkettőt Csöbnek ajándékozta: „Nagy-Soly mos határán újból feltaláljuk a Körispataknál és Bözödnél észlelt Tündérek útját, mely itt már Ördögborozda név alatt a vízválasztó hegységnek Bözöd-uta nevű csúcsára kap fel, ...onnan a ravai erdőkön, az Omlás nevű erdőn, a csöbi Nagy völgyön és Somosbér cen át a zsákodi Baglyasra, Szépágycseréire, onnan a buni erdőkön át a nádasi és bródi határookra.”

Legyen bocsánatos szelíd perbeszédem a legnagyobb székellyel. Gyermekkoroamat pe relem vissza, amikor Nagy völgyöt és Somosbércet visszakövetelem. Nagy völgy volt a legdúsabb legelőnk, oda hajtottam ki tehénkéimet életemben először, még iskoláskor előtt, s pajtásaimmal nagyokat hempergőztünk a falapival megtelt árkokban, vízmosta utakban, vajatokban. Bizonyára a Kakasborozdában, az Ördögborozdában is, persze, sejtelmünk sem volt arról, hogy Kalliópé, a történelem múzsája ott áll fölöttünk a domb élén.

Az árok keletkezését Kissoly mosban, Nagysoly mosban, Hidegkúton másképp magyaráz zák, Orbán Balázs beleéléssel közli: „...az ördög roppant ekéjével azért szántotta e barázdát, hogy a Küküllőt oda vegye be, de Isten nem segéle e szándékában, s nem tudván ekéjével megfordulni, művét nem is létesítheté.”

Kézzelfogható a jelképes beszéd, az allegória, hisz a vidék minden épkézláb embere szántóvető volt időtlen idők óta, az eke szarvát csak a halál parancsára engedte el a magvető gazda. Magam is, kamasszá cseperedve, éppen Somosbér cen szántottam egész nap olyan kemény földet, hogy estére Bimbó és Boglár vért pisílt. Innen már csak egy mocanás, egy lépés, s a szántóvető be is lépett a mondák birodalmába.

S még csak a Tündérek útja megnevezés után kell kutakodni egy kicsit. A Rapsonné alakja körül keletkezett mondanörben szerepelnek ök, Parajd fölött, a Borza-vápában éltek, Rapsonné volt a királynőjük, éjjel-nappal mulattak, táncoltak, énekeltek, még egy pásztorlegényt is elbűvöltek, kalap arannyal fizettek neki, azt keresik még ma is a szakadékokban a kincskeresők.

Úgy látszik, azokban soha sem volt hiány. Nagysoly mos és Kissoly mos közötti Várhegyen bányaszerű üreg tátong, Orbán Balázs idejében még Kincseslyuk volt a neve (ma Pénzeslik), a néphit szerint a törökök itt rejtették el temérdek kincsüket, amelyre bűvös bivalyok és agarak vigyáznak. Manapság sincs se vége, se hossza a kincskeresésnek.

Egy másik mélyedés magyarázatában már a székely turpiság is benne van, amely nem tart igényt a hihetőségre. A vár kútja olyan mély volt, hogy a beledobott réce Kissoly mos patakában jött ki. Münchhausen báró sem tudott volna nagyobbbat fülleníteni.

Van, mégiscsak van itt sok minden, ami széppé, regényessé teszi a vidéket: tündérek, ördögök, tüzes lidércek, bűvös és táltos állatok, várak és várúrnők, sőt a regélők a nagy hun királyt, Attilát is belekeverik itt-ott. S számomra ez nem tonnás néprajzi munkák,

nem lexikonok anyaga, amelyekből felnőtt fejjel töltekeznek a bűvárló, hanem a gyermekkor zengő mesefája.

Még ma is érintetlen, szűz terület ez, az ipari civilizáció mocska ide nem tudott behatolni. Bölcsen és okosan bánt mindenkor a Székely Partium népe erdővel, mezővel, csak annyit irtott a rengetegből, amennyit megélhetése megkövetelt, sőt a faültetés az egyik nagy szenvedélye. Még a távoli erdőirtások kaszálói is tele vannak horgas magú szilvafákkal, almafákkal, gyümölcsfát ültetett, oltott minden valamire való gazda, a falu alig látszik távolról a cseresnyés kertektől, az óriás koronájú, göcsörtös vackorfáktól. És ami páratlan szépség, az a vápa. A két szemben levő bérceken meghagyták az erdőt, így védekeztek az erózió ellen, s a két dombél közötti mélyebb, lapályosabb részt megművelték. Ez a vápa, ez a leggyakoribb határnév az egész vidéken. Szülőfalumat Nagysolymostól az Első-vápa, a Második-vápa, a Harmadik-vápa választja el.

De a legnagyobb tökéletesség az a dűlőrész, amit a fej szóval illetnek. Minden völgy szivárvány alakú erdőkoszorúval fejeződik be. Ez visszahat a lélekre. Ez a befejezettség. Az égbolt legszebb dísz is színes félkör. Azt érzi az itt lakó ember, hogy a Teremtő nem kontárkodott, hanem tetőtől talpig, legapróbb részleteiben is, megmunkálta a világot. Csókás-feje, Hosszúbükk-feje, Szék-János-feje, Szénahordó-feje, Nagyvölgy-feje – mondtuk. A „fej”-ben megfordult, megtérült minden ember-állat, mert az természet alkotta végállomás. És kezdet is, mert innen indulnak a patakok valamelyik Küküllő felé. Kezdet és vég.

Olyan ritka volt errefelé a gép, mint a fehér holló, emiatt nem tudott úgy pusztítani az ember, mint az iparvidékeken. Egyedül a tüzesgép jött divatba, cséplő nélkül nem tudtak elegendő szemes gabonát előállítani a mindennapi kenyérhez, de gyermekkoromban még láttam szilaj legényeket cséphadaróval dolgozni a csűrökben, csapkodták, verték a kéve búzát, aztán szórólappal hányták kúpos halomba, miközben a szél s a huzat kivitte a polyvát a nyitott csűrkapun. Ami mégis benne maradt, azt mi, gyerekek, kiostáltuk.

De az erdő volt a szerelmünk, szenvedélyünk, a legkedvesebb életterünk! Az már a falu végén elkezdődött, s ha a felső határon beleálltunk az ösvénybe Erdőszentgyörgyig, ami legalább 16–18 kilométer, csupán csak a virágos tisztásokon láttuk meg a napot. Az ősrendeteg letarolásához gyenge volt a harcsafűrész, a fejsze, óriási odvas fák maradtak meg előző századokból, vadméhek, mókusok, pelék, vadmacskák lakták az odúkat, volt köztük olyan nagy is, hogy pásztorlegénykéék húzták meg magukat benne, ha ítéletidő csapott le a vidékre.

A gombát, a szedret, az erdei epret hasas kosarakba vagy kantáros fazekakba kapkodtuk versenyezve, átkóboroltunk néha a ravai, csöbi, zsákodi részekre, ők is jöttek, s nagy volt a hejehuja, ha találkoztunk, ha összevegyültünk, barátságok, szerelmek szövődtek a lombsátor alatt: szép köztársaság volt ez a bükkös, gyertyános, cserefás hepehupán. A keserű gombát kaszálni lehetett volna, annyi volt, a róka-gomba sarlós alakzatokban nőtt, a kékhátú csak az erdőszélet és a tisztást szerette. Makkot, mogyorót annyit szedtünk ősszel, amennyit csak haza bírtunk zsákban, átalvetőben hordani, s dércsípte kökényből, kásás vadvackorból, keserű vadcseresznyéből pukkadásig torkoskodtunk.

Suvadásos dombok vidéke a Székely Partium, a humusz emiatt a lapályokban olyan vastag, hogy kívánni sem lehet jobb talajt a gyümölcsfáknak, s a harangvirág, a margaréta embermagasságúra nő. A legtöbb gazda kertje ilyen lapályban végződik, s azokat

a mai napig temetkezésre használják. A hantokat lassan belepi a föld legszívósabb gyalogkatonája, a fű, így csak szelíd domborulat a nyughely. A családtagok azon az életszeren folytatták túlvilági életüket, ahol holtukig szorgoskodtak. *Apáink bűllő, drága arcán járunk.*

Szép harmónia.

* * *

Vegyes népség a Székely Partium lakossága. Orbán Balázs nevezi annak, s meg is indokolja: „sok jobbágyság volt e falukban.”

Valóban földesúri domíniumok jöttek létre a térségben, Székelyszenterzsébeten az Eőssy-, később a Kemény-család, Szentdemeteren a kegyetlen Gyulaffyak, Románandrásfalván a Gyulaiak hajthatták be a középkorban az úrbéri járandóságokat, de mindig voltak itt szabad, gyalog székelyek, sőt lófők is. S ahol megjelent a földesúr, ott megjelent a románság mint behozott olcsó munkaerő. Románandrásfalva lakóit Brassó mellől hozta be Gyulai András, innen a község román neve is: Sacel.

Híres balladánkban, a *Kádár Katában* a dölyfös Gyulainé kergeti halálba a szerelme-
seket.

Elenyésző a román nyelvi hatás, egy-két tájszó szivárgott be, legérdekesebb a „csuma”, amit más vidéken farsangnak hívnak. A „ciuma” a pestisbetegség neve románul, a jelentésátvitel azért következhetett be, mert a farsangnak felöltözött személy arcát elcsúfították, befestették, gyér kendővel bekötötték, hogy ne lehessen felismerni. Kísérővel ment ahhoz a házhoz, ahol a kórus volt – így hívták nálunk a fonót –, ott figurázott, bohóckodott, felkérte táncolni az asszonyokat, s aztán, ha elment, egész este találgatták, ki lehetett.

A székely tömb itt, ebben a sarokban érintkezik a német nyelvű lakossággal is, de a közeli Szászföld hatása inkább csak a mesterségek gyakorlásában, egy-egy szólásmondásban érződik. *Szász a lován ül, s keresi* – mondják az együgyű emberről. Ha elindult valaki átalvetővel a vállán, s kérdezték tőle, hová megy, azt válaszolta: a Városba. Ez mindig Segesvárt jelentette, ezt az egykor fényes, gazdag, szász sásfészket, ahová – volt idő – Erdély fejedelmét sem engedték be.

Talán a jobbágyság, talán az éghajlat, talán a lankás domborzat miatt szelídebb népség lakja a Székely Partiumot, nem olyan akaratos fajzat, mint a Hargitát. Néprajzi munkákban már közhely, hogy az éghajlat és a természet alkotta domborzati formák befolyásolják a népet, a nemzet lelkületét. Orbán Balázs azt is följegyezte, hogy 1727. november 20-án éppen Nagysolymosban tartottak olyan nevezetes székgyűlést, amelyen többek között „a dohányzók, káromkodók, éjjente dorbézolók, erdő égetők” ellen hoztak szigorú törvényeket.

Manapság is elkelve egy-egy ilyen jogszabály, sőt itt-ott még az ókori Drakón szigora sem lenne túlzás ellenük.

A Székelyföld kapujában vagyunk tehát, tudta ezt a nagy szaktudós, szociográfus, Bözödi György, a *Székely bánja* (1938) könyvét éppen Ravából indítja, így könnyebb volt lebontani az utópiákat, a székely mítoszokat, a romantikus, világmegváltó álmodozásokat. Mindig a végeken legnagyobb a baj, a Székelyföld, a tömbmagyarság peremvidékén került először veszélybe Trianon után a magyar szabadság, a magyar vagyon, a magyar nyelv, gyújtani kellett ismét a lármafákat. Ezt cselekedte Bözödi.

Józan és szerény volt, és most is az a Székely Partium népe. Nincsenek itt zord havasok, sziklák sem törnek az égre, vízesések se hullnak a mélybe, vérmedvékkel sem kell verekedni, szántanak, vetnek, boronálnak itt az emberek, zabot, búzát, rozsot aratnak, könnyű favillával szénát szárítanak, sövénygáttal felduzzasztott patakokban kendert áztatnak, piros hajnalokon szénafüvet, sarjút kaszálnak, kalákában házat építenek, kutat ásna, s nincs olyan tettük, mozdulatuk, cselekedetük, amelyet ne fonnának-szónének népdalszövegbe, különösen a fiatalok, akik robbannak szét a szerelemtől, vagy süllyednek a földbe, bujdosnak világgá szerelmi bánatukban. Nótakedvelő itt minden lélek, erdő, mező, utca zeng, visszhangzik (visszhangzott) a lányok, a legények énekétől. Úgy énekelnek, ahogy beszélnek, illetve énekelve beszélgetnek, sokszor olyan hétköznapi dolgokról, amelyeknek, látszólag, semmi közük a költészethez. Élethelyzeteikkel együtt lépnek át a művészet metafizikai világába:

*Faj, de mocskos a kendője,
Talán nincsen szeretője,
Adja ide nékem, mossam ki,
Úgy sem szeret engem más senki.*

Ez a profán szöveg gyönyörű szinkópás dallam hátán ugrál, villog, cikázik, s a szemérmesen ajánlkozó lány szerelme süt belőle.

De nem is mindig szemérmes a legény után vágyakozó lány:

*Febér fuszulyka virág,
Ne jöjj hozzám napvilág,
Gyere hozzám sötétbe'
Galambom, hadd üljek az öledbe.*

Csodálatos: még a prókátorok tudományát is verssorokba tudták tördelni:

*Bíró utam tegyen törvényt, ha lehet,
Elszerették a régi szeretőmet.
Szár az ágon azt füttyöli a rigó,
Szerelemből nem parancsol a bíró.*

És aztán az erdő! Amiből az Erdély, az Erdőelve szavunk, országnevünk is származik! Alig van olyan népdal, amelyikben ne az erdő lenne a színtér, még a szerelmi bánatot is ide hordja ki, annak vallja meg a csalódott szerelmes:

*Ha nincs szeretője,
Menjen ki az erdőre,
Írja fel a cserfára,
Hogy nincs szeretője.*

Néha annyira rejtett a bú, hogy csak az erdő színeváltozása jelzi azt:

*Erdő, erdő, de magas a teteje,
Jaj, de régen lebullott a levele,
Amióta lebullott a levele,
Árva madár párját keresi benne.*

Így áramlik, zúg, mondikál, suttog, kesereg a népdal a végtelenségig, s a szavak zsongása, a mondatok lejtése, az érzelmek áradása semmivel sem alábbvalóbb, mint Balassi, Csokonai, Petőfi, Babits, József Attila, Nagy László, Weöres Sándor költészetében:

De szeretnék az erdőben fa lenni; utca, utca, sáros utca, hidegkúti utca, jegenyefán fészket rak a csóka; édesanyám rózsafája, én voltam a legszebb ága; lenn a faluvégén nem füstöl a kémény; de szeretnék kis kertedben rózsabimbó lenni; búza közé szállt a dalos pacsirta; este, este, de szerelmes kedd este; megrakják a tüzet, mégis kialuszik; nincsen páros csillag, nincsen páros csillag, mind lebullott az este; akkor szép az erdő, mikor zöld; hervad az a rózsza, kinek töve nincsen; aki egymást tiszta szívből szereti, a párnának a közepét viseli; felsütött a boldsugára minden ember ablakára; megérett a piros alma, le lebet már szedni; zöld erdőben, zöld mezőben sétálgat egy páva; olyan vagyok, mint a csillagos ég; eresz alatt fészkel a fecske; vetettem violát, várom kikeletjét; lementem a Selyemrétre kaszálni; túl a vízen learatták a búzát...

Az abszurd sem ismeretlen: *Kiment a ház az ablakon; A malomnak nincsen köve, mégis lisztet jár; Túl a vízen van egy malom, / Bánatot örölnék azon.*

Még a torony tetejébe is gyökeret eresztett a virág, ami legalább olyan szép képtelenség mint Kassák hírhedt repülő számovárja:

*Hidegkúti torony jaj, de messzire látszik,
Annak tetejében kék ibolya virágozik,
Azt a kék ibolyát száz felé fújja a szél,
Ha meguntál babám, nem muszáj, hogy szeressél.*

Nem történik, nem történt itt soha semmi, hősoszok nincsenek, csupán az életkerék forog (forgott), s a szorgalom, a kitartás, a szerénység és a szerelem és ösztönök parancsainak engedelmeskedik ember-állat.

Híre-hamva se volt orvosnak, állatorvosnak a régióban ezelőtt 30–40 évvel, kenő emberek tették helyre a kificamodott bokát, a kimarjult vállat, kuruzsló asszonyok vetettek vizet, ólmot szemverés, igézés, fehérasszony, fehérember, lúdtalpú, lólábú kísértet rontása ellen, vagy szedték ki nyelvük hegyével a szembe esett gázt, kalászt.

A házi állatgyógyászat virágzása szülte a legszebb mondatot, amelyet valaha életemben hallottam. A Szorosból kiküldte hozzánk öt-hat éves leánykáját Kincses Bandi felesége, a szemérmes csöppség beállt az ajtó mögé, s izgalmában lehajtott fejjel, behunytt szemmel, egy szuszra, rigmusként mondta el azt, amire otthon tanították: „Nincs egy kicsi büdöskő virágok, mert beteg egyik pulykánk?”

* * *

A Nagy-Küküllő régióban, Székelykeresztúr fiúszéken gyönyörű, szórvány ö-zés tompítja a sok e-hangtól mekegő magyar nyelvet. Azt mondják: „Péntökön röggel lemöntem Szöntörzsébötre, s vöttem a gyermeköknek egy kicsi önnivalót.”

Még a rövid, illabiális á hang sem zavaró. Ha keresték a szülőket, a gyerek azt mondta: „Nincs itthon sönki, apám s anyám elmönt kápálni.”

Mintha csak a Palócföldön lennénk! Olyan a kedély is, mintha Mikszáth találta volna ki ezt a népet: „Hogy ityeg a fityeg?” – kérdezték süivölvény legényekéktől, s ha rég nem láttunk már valakit, a csodálkozásra is volt mondatunk: „Dikk, hol járok álmomban!”

De a vízvásztó, a Konoshegy nemcsak elválasztott, hanem össze is kapcsolt, átjártunk mi vízmosásos, erdei utakon, hegygerinceken futó, mesés ösvényeken a Kis-Küküllő régióba, Ravába, Csöbbe, Véckére, Székelyszállásra, Zsákodra, Bordosra, onnan származik a legszebb húsvéti szokásunk, a csóvafa állítás.

Két végén meglyukasztották a tojást az asszonyok, kifújták fehérjét, sárgáját, kellett az a kalácsba, aztán az üres héjakat megfestették, sárga barkás erdei fűzfára kötözték, szalagot is aggattak rá bőven, s ezt a díszes koronát szegezték a legények a lányok kapujára. Annyi piros tojást kaptak érte, ahány tojáshéjat hintáztatott a tavaszi szél a csóvafán.

Csóvát háztetőkre dobtak vészterhes korokban a gyújtogatók. Itt a szerelem lángja lobbant, nem a zsúpfödél, a lány szíve kapott szikrát. A csóvafa állítás félig-meddig jegyességnek számított, sokszor házasság lett belőle.

Sárga volt az erdei fűz barkája, piros, kék, zöld, lila rajta a sok szalag, tojáshéj. A hegytetőkön egykoron fellobbanó vörös, kék, sárga színű lármafák szelídített változata volna a csóvafa?

Néprajztudósok magyarázzák szakszerűbben a jelbeszédet.

A szalma, illetve a törökbúza lapi, a háncs művészete-mestersége is a vízvásztó másik oldalán honos, onnan kerülhetett át hozzánk. Szorgalmas Pénélopé volt nálunk felé minden lány, asszony, úgy pörgött kezükben a szalmaszál, alig lehetett látni, hosszú szalagok készültek, amit kalapnak, fazékalátétnek varrtak össze. Még a puliszkafőzéshez is csináltak kalapot, abba tették bele a forró fazekat, hogy ne égesse a gazdasszony combját keverés közben. Mezőn, rekkenő hőségben elviselhetetlen lett volna szalmakalap nélkül a munka, lányok, asszonyok nagykarimájú, színes szalagú, rózsás kalappal védték fehérr bőrüket, a férfiaké kisebb karimájú, szerény, puritán volt.

A törökbúza lapit olyanformán serítették össze, ahogy a kendert fonták, ezt a spárga vastagságú háncsot egy fa rámán boszorkányos ügyességgel szőtték össze tíz ujjal, füllel is ellátták, remekmű készült néhány óra alatt.

A fenyőágas vagy barackmagos mintázatú szatyor keresett árucikk volt egész Erdélyben, még úri nagyságák is hordták retikül helyett.

Ami igazán megmaradt az emlékezetben, az a fehérítése volt. Cserefa kád aljára tetek zománcos tálat, abba kénport égettek, fölötte állványokon a szatyrok, pokróccal letakarva, s a keletkezett füstben hófehér lett abból, ami addig sárga volt.

Mi, gyerekek, tátott szájjal bámultuk.

A ruházat, a viselet viszont Udvarhely széki volt. A férfiak vitézkötéses, szürke posztóujjasa a Nagy-Küküllő vidékén honos, és ha szép mintákat akartak tanulni szövéshez az asszonyok, Héjjasfalvára mentek. Kockás abroszokat szöttek ott, piros-fekete ágy- és asztalterítőket.

Mégis, ha lobogót kellene készítenem ennek a vidéknek, a Székely Partiumnak, a rongyszőnyegnek faragnék rudat. Nincs olyan ruhadarab, amely nem kerülhetett volna bele: ing, gatyá, gatyamadzag, lepedő, bugyogó, pendelykorca, törülköző, fejkendő, csipkegallér, párnahéj, lajbi ha már megkopott, ha már szakadozott lett, pántlikára vág-

va került bele a durgába. Így hívják nálunk a rongyszőnyeget. Hasznavehetetlen lim-lomból vadonatúj takaró lett, az alá bújtunk, egymás nyakát ölelve, mi, gyerekek. Rendszerint lábtól is feküdt valaki. Nem volt gyerekszobánk, boldogak voltunk.

* * *

Igen, egyes népség a Székely Partium lakossága. Vallásában, hite gyakorlásában is az.

A reformáció győzelme nem volt teljes, maradtak katolikusok bőven, sőt túl a vízválasztón a Kis-Küküllő régióban, Magyar-Zsákodon, Szentdemeteren erős hitű pápisták élnek.

Szülőfalumban boldogan áldoztunk két Istennek, akárcsak hajdani fejedelmünk, Géza. A református pap Nagysolymosból a Vápákon keresztül ereszkedett be a hidegkúti leányegyházhoz ígét hirdetni, hallgattuk is áhítattal, de búcsúra minden évben Magyarzszakodra jártunk át, ahonnan a katolikus plébános jött ugyancsak leányegyházához, Hidegkútra. A ravai unitárius tiszteletes falumbeli híveivel háznál fohászzkodott az egy Istenhez, nekik nem volt templomuk. Édenkerti békében megfért a három egyházfelekezet a márdárfészek nagyságú faluban.

Magyarzszakodról származnak a hidegkúti Hegedűsök, és innen ágazott tovább Kolozsvárra, Budapestre is a família, egyik jeles utód Hegedűs Sándor, a Széll-kormány kereskedelemügyi minisztere, pénzügyi tanácsadója volt.

Nagy, hatalmas nagy esemény volt a búcsú, a rokonaink vadásztak ránk a mise után, megragadtak, még dulakodás is keletkezett, kinek jut több vendég, s halálra etettek, itattak, alig tudtuk szabadulni, pedig tűkön ültünk, mert kezdődött a bál. Éjfél után, sokszor hajnalban gyalogoltunk haza, át a hegygerincen, megtörtént, hogy álltunk is be kapálni, aratni, s csak délben, a mezőn hunyhattuk le fél órára a szemünket.

A Székely Partium hitvilágának, békés vallásgyakorlásának tragikus fordulatát a szentzserébeti Eőssy-család és annak örököse, Péchi Simon (egy ideig Báthori Zsigmond, Bocskai István, Bethlen Gábor kegyeltje) idézte elő. A híres térítő, nyelvtudós, bibliafordító, politikus itt húzta meg magát a XVI. század végén, második feleségének, egy zsidó bankár lányának, Eszternek a hatására fölvette az izraeliták hitét, s a környék falvaiban megalapította a szombatosok szektáját.

Kár, nagyon nagy kár, mert megzavarta ezzel az Erdélyben régóta honos vallási toleranciát. Az egyházfelekezetek zavartalanul éltek együtt a legkisebb falvakban is, ismeretlen volt a szektás elkülönülés, a diszkrimináció, a kizárólagosság.

A második világháborúig gyűrűzött a zsidózó, a zsidó vallásra áttért székelyek kálváriája, más vidékekre is átterjedt, a Kis-Küküllő menti Bözödújfalú lakóit deportálták a náci.

* * *

A visszatérő, a hazatérő vándor nem merülhet el teljesen a múlt rengetegében, mert akkor nem tudja teljes mértékben birtokába venni a szülőföldet.

Nevükön kell nevezni a forrásokat, az erdők alatti illatos kaszálókat, a csipkés hegygerinceket, amelyekről lefutott a föld, a mindig álmos szurdokokat, a szépséges vápákat, a lapos lapályokat, szőlős domboldalakat, mert mindeniknek neve van. Csak a nevével megnevezett dűlő lesz a tulajdonunk. Ha azt mondjuk, Vészerdő, akkor tudjuk, tatár-török elől nyújtott menedéket ez a mély patak völgy, ha azt mondjuk, Futás (Futás a he-

lyi kiejtés), akkor lélekben egyik vagyunk az egykori menekülőkkal, ha azt mondjuk, Szénahordó, akkor halljuk a kaszák harsogását a hatalmas füvek harmatos tövén, ha azt mondjuk, Csorgó, látjuk a kékes palából kiszökkenő vízsugarat, ahová kannákkal, csebrekkel, dézsákkal jártunk napnyugtakor, ha azt mondjuk, Mondos, a legszebb visszhang tér vissza hozzánk a szemben levő hegyoldalról, amely már ravai határ. Mondós, vagyis beszélős hely.

A mi Nagyvölgyünkkel, Somosbércünkkel szemközti oldal a Baglyas, az már a zsáodiaké, össze-vissza nőtt erdőfoltjairól, vízmosásos patakmedreiről emlékezetes, itt tanyázott a legtöbb vaddisznó, miattuk lövöldöztünk kénporral és gyufafokkal töltött kezdetleges puskánkkal, ha ősszel érett a törökbúza.

Ravába a Pap-erdején keresztül lehetett menni, a tetőn akkora tölgyfa állott, öt férfiember tudta csak kinyújtott karral körbekeríteni, úgy hívtuk, Nagy Fa, azon tanyázott legtöbb szarvasbogár, úgy indultak útjukra, mint aprócska helikopterek.

Erdőszentgyörgytől a Senye, a Lóc örökzugasú erdői választottak el, turistajelzések akkor még nem léteztek, de minden elágazásnál volt ismerős, iránymutató fa, nyolcágú csere, hatalmas bükk, horihorgas gyertyán, még nevet is adtak egyiknek-másiknak. Bennünk élt a táj, s mi részei voltunk annak. Ő is látott, szeretett minket, nemcsak mi őt.

* * *

Szegény, árva és világtól elzárt, Istentől elfeledett vidék lenne a Székely Partium?

Nem. A Fátum mégiscsak gondoskodott arról, hogy közelében, határa mentén lármafák gyűljanak, azoknak fényénél világosodik meg minden vonal, vonás, kontúr, hegyhajlat, hegytaréj, lanka. És az elme. És a szív.

Kiteszek magam elé az íróasztalomra nyolc-tíz verseskötetet, és képzeletben, bizonyosságot szerezni, irodalmi kirándulásra indulok, kicsivel nagyobb félkörívben, mint a forradalom költője. Ezt tette Kazinczy is, Csokonai is, a falukutatók, az új népiesek, ők valószínűleg bejárták Magyarhon minden zegét-zugát. A Senye, a Lóc erdején ereszkedem le őrhelyemről, a Konoshegyről. Olyan bonyolult ez az ösvény- és erdei útlabirintus, amelyben tapasztalt vének is eltévednek. De aki lármafákat figyelve vándorol, kitalál a labirintusból. Egy-két óra múlva a Kis-Küküllő partján vagyok, Erdőszentgyörgy tájékán.

Ha itt nem térek el jobbra a Bem generális választotta Gagy-keresztje úton, hanem a Kis-Küküllő vonalát követem. Sóvárad az első stáció, ahol költő született. Király László. Ő, felnőtt fejjel, Kozsvárott lett honos, de mégis ennek a vidéknek a lármafája:

Szeretem ezt a földet, nyugtalan éjszakáimon, mintha a Megváltó keresztje úszna, átvitorlázna a delíriumos tekintetű férfiak, kacatjaikkal, ecsettel, palettával, tollal, beteljesületlen szerelmeikkel, így úszna végig az égen (Aranygolyó).

Ha folytatom képzeletbeli utazásomat szülőföldem körül, Parajd következik. Itt, a Kis-Küküllő forrásvidékén lett gyermekkorában önkéntes, boldog rabszolgája ennek a földnek Áprily Lajos:

*Falum felett ma is rom integet,
meséltek róla ordas, nagy telekben,
Rapsonné asszony dúdolt éneket,
s ütött tanyát a zsongó képzeletben.*

Örökkévalóság lett ezáltal ez a föld.

Megyek tovább. Ismétlem: nagyobb félkörívvel kerülöm meg a Székely Partiumot, mint Petőfi tette. Neki sietős volt az útja, a rövidítőt választotta Nagy-keresztje felé.

Korondon őstehetség robbant. Mintha Király László küldött volna ide: „ecsettel, palletával, tollal ...úsznak végig az égen”. Páll Lajos, a költő-festő titán vitte/viszi vászonra, tördelte/tördeli verssorokba ennek a vidéknek minden szellemi, tárgyi értékét: népdalt, balladát, történelmet, tájat, tornácós házat, lóistállót, gyümölcsös kertet.

Alig lehet választani verssort a hatalmas tengerből, mert festményt látunk, ha verset olvasunk, és vers keletkezik bennünk, ha képeit nézzük. Mindkét esetben végtelenek az asszociációk:

*csupa csókaszárnyú angyal repdes
hajnalról hajnalra illetlenül,
akár a meggyfa egynemű virágán
ott zsibong fõnn a méhfullánkú ármány.*
(Ajánlás tavasszal)

Festõiskolák tananyaga lehetne ez a négy sor. Tanítványok mintázhatnak meg ezer-számra. Micsoda angyal jelenne meg a vásznon csóka szárnyaival! És magasban a méhfullánkú ármány...

Farkaslaka következik. Hogy Tamási Áron nem költõ? Az olvasótól függ. Jó füllel, igaz lélekkel lehet prózáját versként olvasni:

*A Hargita körül olyan a decemberi hajnal, mintha a megfagyott igazság töltene be az űrt.
A hold, mint vértelen szûz, fehér erdõbe száll, s mellette tündérek subannak el legénymeleg után.
A Küküllõ jegén, a merengetõnél, csillanva buggyan a víz, mint folyó ezüst: idegyûl a csillagok fénye, és látni lehet, hogy átfúrja magát a földön, a végtelen mélységeken úgy halad át, mint az Isten szemetiúze (Gyertyaláng a szélben).*

Szürrealista prózavers.

Farkaslakáról már szinte látszik Udvarhely, a költõk városa. Ez a legtávolabbi pont Konoshegytõl, de légvonalban látszik.

Csak önkénnyel, szubjektív elfogultságnak engedve, lehet választani. Farkas Árpád a hûség költõje. Ő ugyan Siménfalván született, de Székelyudvarhely az õ városa, s bölcsõhelye az egész Székelyföld, egész Erdély. Számára föld, ember, szív egy és ugyanaz:

*Láttam a földet. E füstõlgõ göröngy kezében az.
néhány milliónyi szív dobog rajta –
s mind egyedül!
Fúvom róla a port: fel-felparázslík,
S mégis csak hûl, egyre hûl, csak hûl
Istentelenül!*

(Itthoni Hamlet)

Udvarhelyrõl, de ha vízmentén haladunk a Nagy-Küküllõ mellett, közeledik a vándor a végzet mezejéhez, az Ispánkút környéki dülõhöz.

De addig van még két stáció, két lármafa. Nagyalambfalva már annyira beépült minden magyar lelkébe, tudatába, hogy magyarázkodni sem kell. Kányádi Sándor szómági-ája boszorkányos, talányos, mégis egyszerű, olyan, mint egy nefelejcs csokor. Ezért érdemes volt irodalmi barangolásra indulni:

*vannak vidékek gyönyörű
tájak ahol a keserű
számban édessé ízesül
vannak vidékek legbelül
szavak sarjadnak rétjein
gyopárként sziklás bércein
szavak kapaszkodnak szavak
véremmel rokon a patak
szívemben csörgedez csobog
télen hogy védjem befagyok
páncélom alatt cincogat
jeget-pengető hangokat*

(Vannak vidékek)

Igen, csak akkor mienk a táj, csak akkor birtokoljuk, ha belül, a lélekben van az, ha azonosak vagyunk vele. Kányádi saját üttöérére tette az ujját, s a szülőföld szívverését tapintotta ki.

Tompa László is Udvarhely költője, de Bettfalván született, az már Székelykeresztúr közvetlen közelében van, szinte külvárosa. Közel vagyok az utolsó éjszaka színhelyéhez.

Tompa László, a nagy magányos. A rendíthetetlen kőszikla. Része a tájnak. Tragikus a hangja, zord, kemény, férfias:

*Én, amíg minden omlik, összedül,
Gyökereimmel e kopár fokon
– Bús székely fenyő – megkapaszkodom.
S állok, daccal, társ nélkül, egyedül.*

(Magányos fenyő)

Most már nincs több bölcsőhely. Most már csak a láthatatlan, az imaginárius sírhely következik. Székelykeresztúron ápolnak ugyan egy sírhantot, de amikor azt mondták a gondozónak, nem itt nyugszik Petőfi Sándor, azt válaszolta: Volt akkora költő, hogy minden faluban lehetne egy sírja.

A kör bezárult. Szentségtörés volna Fehéregyházáig gyalogolni. Héjjasfalva előtt, a Nagy-Küküllő hídjánál tér el az út Sárd, Székelyszenterzsébet, a Solymosok, Székelyhidegkút felé. Itt, Sárd után lépek újból a Székely Partium földjére.

Vissza a Konos-tetőre! A vártára. A lármafahegyre. A Partium legmagasabb csúcsára. Fölzaklatott lélekkel, de boldogan érkezem meg. Része, leszakíthatatlan része vagyunk mi a Székelyföldnek. A megidézett költők minden sora rólunk is szól, ők írják a legszébb „szerelmes földrajzot”.

Nem vagyunk mi egyedül. Nem vagyunk árvák. Metafizikai gyűrű vesz körül. A bölcsőhelyeken lobogó lármafák képezik számunkra a Van Allen-övezetet, a nagy energiájú részecskék űrösvényét.

Valahova tartozni kell. A Partium-tudatot, a Partium-szindrómát kioltotta bennem a költészet. Áprily édes víg kantilénája száll a fejem fölött, arra válaszol Kányádi férfias, egyenes beszéde.

Tompa László morajlása a föld gyomrából tör fel, s Páll Lajos színei, fényei a Székely Partium egére is felrajzolódnak. ◀

HEGEDŰS IMRE JÁNOS (1941) Székelyhidegkúton született irodalomtörténész. 1984-ben Ausztriába emigrált. Munkatársa volt a *Bécsi Naplónak*, tudósítója a Szabad Európa Rádiónak. Utóbbi kötete: *Az író fénye* (2012).